

44754

3. maj 1889
Fr. Levce

Životopis Frana Erjavca.

Spisal
Fr. Levce.

Posebni odtisek iz V. zvezka
„Zabavne knjižnice“
„Matice Slovenske.“

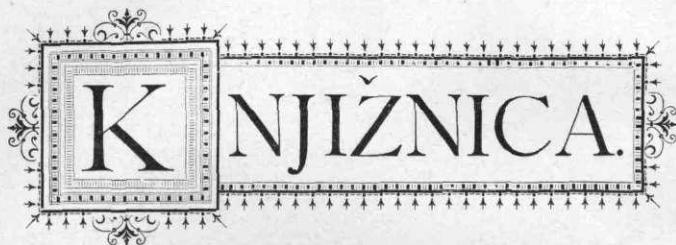

Ljubljana, 1889.

Samozaložba. — Tiskal R. Milic.

ZABAVNA

ZALOŽILA IN NA SVETLO DALA
„MATICA SLOVENSKA.“

V. ZVEZEK:
ERJAVČEVI IZBRANI SPISI.

II. DEL.

V LJUBLJANI, 1889.

TISKAL J. RUDOLF MILIC.

FRANA ERJAVCA IZBRANI SPISI.

UREDIL

FRANČIŠEK LEVEC.

DRUGI DEL:

ŽIVOTOPIS FR. ERJAVCA.

POTOPISI.

SPISI PRIRODOPIISNE VSEBINE.

DODATEK.

V LJUBLJANI.

ZALOŽILA „MATICA SLOVENSKA“.

TISKAL J. BUDOLF MILIC.

1889.

44754

~~48543~~

26. 6. 30.

W. (Levic)

030008810

~~48543~~

Fran Erjavec

FRAN ERJAVEC.

I.

Fran Erjavec*) je bil porojen dné 4. septembra 1834. leta v Ljubljani v hiši Bernarda Klobovsa na Poljanah pod št. 26. (zdaj 49.) nasproti Marijanišča. Sedanji posestnik Klobovsove hiše je doktor Oskar Pongratz.

Oče njegov, Mihael Erjavec, bil je dolénjske krvi. Domá v Kriški vasi pri Višnji Gori, zvršil je nekoliko gimnazijalnih razredov v Karlovcí, bil pozneje vojak, kjer je došpel do časti narednika ali feldveblja, potem pa je služil pri zakupništvu užitninskega davka ter bil napósled paznik ali priglednik v mestni klavnici ljubljanski.**)

Mati Erjavčeva je bila Ljubljančanka. Roditelji nje so imeli malo kramarijo in trafiko v zgoraj omenjeni hiši na Poljanski cesti. Elizabeta Bezljajeva,

*) Imenujem ga Fran, a ne književno Francíšek, ker se je sam vedno tako podpisával.

**) Za mnogo podatkov o Erjavčevih roditeljih in o Erjavci sploh se mi je zahvaljevati gospodu Petru Grasselliju, županu ljubljanskemu, kateri jih je izerpil iz uradnih spisov na mestnem magistratu; dalje gospé Mariji Erjavčevi v Gorici, g. Jožefu Cimpermanu v Ljubljani, g. prof. Jožefu Starétu v Zagrebu, Erjavčevemu bratrancu g. Jožefu Bezljaju, c. kr. gozdarju v Ljubljani. Porabil sem vrhu tega tudi ustna poročila pokojnega g. dr. V. Zarnika in životopisne črtice g. Simona Gregorčiča v „Koledarji družbe sv. Mohorja“ za leto 1888.

L.

*

tako je bilo nje imé, slovela je v mladosti zaradi izredne lepote svoje. Ko je bil leta 1821. v Ljubljani zgodovinsko-imenitni vladarski shod, prigodi se nekega dne, da je Eliza Bezljajeva prala perilo na Ljubljani in si po zvršenem delu umivala obraz, kar pride mimo ruski car Aleksander I. s svojim adjutantom. Ko car ugleda cvetočo perico, ustavi se, potegne iz žepa rdeč svilen robec ter ga smehljuje pomolí lepi deklici, da si obriše ž njim mokri obrazek. *)

Iz zakona Mihaela Erjavca z Elizo Bezljajevo se je porodilo četvero otrok, izmed katerih je bil naš Fran predzadnji. Življenje v domači hiši nam Erjavec sam, to seveda poetično olepšano, opisuje tako:

»Stanovali smo zunaj mesta. Pri hiši je bil vrt, v njem so rasle jabolka, hruške, češplje in tudi jedna češnja. V gorenjem konci so bile pa gredice, na katerih so vse poletje noter do pozne jeseni cvetele cvetlice modre, rdeče, rmene in pisane. Moj oče so imeli ž njimi posebno veselje, in če le niso imeli boljšega opravila, gotovo so bili na vrtu. Mati so bili pa praktičnejši; po strani so gledali lepe rože, in če je prišla govorica na vrt, vedno so godrnjali, češ, Bog vé, zakaj ta lepi prostor brez vsacega dobička stoji na vrtu. Oče, ki jim je bil hišni mir nad vse, udali so se napósled máterinim željam, in neke pomladi, jaz sem se jel ravno a b c učiti, vrgli so mati iz vrta vse rože in vse korenike, katere so oče še prejšnjo jesen zavarovali s slamo proti mrazu. Iz gredic je postala njiva, in namesto tulipanov in narcisov, namesto balzamin in georgin so posadili mati drago amerikansko zelišče — krompir. Le pri plankah so pustili očetu majhen prostor, kamor so presadili tiste cvetlice, ki so se jim najbolj k srcu prirasle, ker materi bi se bili oče na tihem vender smilili, ko bi jim uničili vse veselje.«

»Ali ljubša nego cvetlice in krompir, ljubša nego jabolka in češnje, dasiravno sem jih nerad zabil, bila mi je velika mlaka konec vrta, ki tudi v najhujši suši ni usehnila. To je bilo moje morje, po njem so se vozile moje ladje v daljna mesta; na niti sem jih peljal celó v Ameriko. Tja sem vozil pesek, nazaj sem pa naložil

*) Zvedel od g. Jožefa Cimpermana.

češnjevih pešká. In če se mi je po nesreči ladja potopila, nisem dolgo žaloval, naredil sem si drugo — od popirja.«

»Moje morje je bilo tudi živó. Žabe vsake velikosti so gospodovale v njem; vodni močeradi so kakor somi plavali sèmtertja, široki vodni hrosti v črnih frakih so se potapljali, vodni ščipalec je s kleščami prežal na mušice, ki so plesale nad vodó. Po ves dan sem stal kraj svojega morja in premišljeval živali, ki so tu notri živele in trpele. Še po noči v sanjah sem bil pri njih in o pomladnih večerih, ko sem že v postelji ležal, bila mi je najslajša muzika regljanje mojih žab, ki sem vse poznal, od najmlajše do najstarejše, ki je bila lepo zelena, po hrbtu pa je imela tri rmene proge. Najprej je jel debel moški bas poskušati žalostne glasove, odgovarjal mu je pa tanek glas — zdelo se mi je, da ga poznam. — Nekaj časa sta si odgovarjala v zateglih akordih, potem vse potihne; ali v tem hipu zagrmí ves kor, in regljanje se je razlegalo daleč okoli v neizrečno moje veselje, ali v veliko nejevoljo moje matere. In tudi po zimi, ko je regljajoča moja banda spala pod ledeno skorjo, imel sem na morji nepopisno veselje. Bilo je mraz, da je vse pokalo; s sosedovim Andrejčkom sva se pa drsala na vrtu, da so iskre švigale izpod podkovanih petâ, — kadar ni bilo matere domá. — Nikoli te ne bodem pozabil, mlaka na vrtu! Dnevi, ki sem jih preživel kraj tebe, bili so najsrečnejši!«

A kmalu je bilo konec te lepe idile, ker zgodaj že je izgubil Erjavcevega očeta.

Neko noč ljubljanski mesárji neusmiljeno pretepó Erjavčevega roditelja; zjutraj ga najdejo nezvestnega ležočega pred klavnico in umrl je, stoprav 32letni mož, malo dnij potem.*) Pri Erjavčevih se je udomačilo uboštvo. Naš Fran je iz šole gredé večkrat gladen pobiral po tléh češnje, katere so poizgubljale branjevke; o prostih dnéh pa je s starejšo sestró hodil na Gólavce po gozdno suhljád. Čez nekoliko let se mati njegova znova omoží v Zálog, Fran pa ostane pri stari svoji

*) Tako mi zatrjujejo verjetne priče, Erjavčevi še živi sorodniki, in tako mi je pravil tudi Erjavčev prijatelj iz mladih let, pokojni dr. V. Zarnik. Erjavce sam pa je vedno trdil, da mu je oče umrl nagle, a prirodne smrti.

materi. A kakor je na naglem izgubil očeta, tako nekoliko let pozneje tudi mater. V Zalogu je imela mati njegova krčmo. Nekega dné hoče brzo steči po stópnicah v globoko klet, spotakne se in pade tako nesrečno, da se ubije pri tej priči. Skrbela je že tedaj in tudi pozneje največ zánj teta njegova, máterina sestra, bivša kuharica pri kanoniku Andrijolliji, kateri je Erjavec pozneje to dobroto povračal z otroško ljubeznijo, hraneč jo kakor mater svojo pri sebi v Gorici do nje smrti.

V šoli se mu sprva ni dobro godilo. Prilezel je sicer do četrtega razreda pod ostrega učitelja Ivanetiča, a tu mu je pošla vsa njegova učenost. Pouk je bil ves nemški in Erjavec je ujel komaj vsako deseto besedo, konec leta pa nesel debelo dvojko na svoje Spodnje Poljane. Vender poskusi srečo svojo še drugo leto. Zdajci se mu pa, kakor mi je sam pravil, kar nekega dné odmašé ušesa in razveže jezik, da jo je znal rezati po nemški. Odslej je bil Erjavec ves čas čeprav ne izvrsten, vender zanesljiv in dober dijak, tudi na gimnaziji, kamor je vstopil jeseni leta 1847. ter jo zvršil leta 1855.

Tista leta je živel v Šiški pri Ljubljani znani prirodopisec Ferdinand Schmidt. Za ogromne svoje prirodopisne zbirke je potreboval pomočnika in dobra sreča privéde Erjavca že v drugi šoli v Schmidtovo hišo. Vse proste dni je odslej pomagal Schmidtu urejati njegove zbirke, ali pa je staremu móžu prebiral prirodopisne knjige. Ondukaj se je Erjavec seznanil tudi z mnogimi drugimi kranjskimi prirodopisci, tako z Dežmanom, Hauffenom in Hofmannom. V njih družbi je oblázil velik del kranjske dežele ter preteknil, išoč redkih žuželk in polžev, marsikatero podzemeljsko jamo in otlino. Erjavec je sam to življenje opisal z nedosežnim humorjem v »Črticah iz življenja Šnakšnepskovskega,« natisnjenih v Janežičevem »Glasniku« l. 1858. Pozneje je Erjavec ta spis sam prekrstil v »Črtice iz življenja in delovanja učenjaka Schnakschnepperleina«. (Izbrani spisi I. 41.)

Na gimnaziji je imel Erjavec celo kôpo odličnih vrstnikov: Večeslav Bril, Simon Jenko, Valentin Kermavner, Valentin Mandelc, Jožef Stritar, Ivan Tušek, Valentin Zarnik so mu bili sošolci; Ivan Mencinger je studiral

dve leti za njim. Take vrle osme šole, kakeršna je bila l. 1854.—55., ni še videla bela Ljubljana. To so možje, kateri so nam poleg Cegnarja, Valjavca in Levstika pred dvajsetimi leti osnovali našo leposlovno, osobito pripovedno literaturo, in kateri so v življenje obudili Janežičevega »Slovenskega Glasnika«. Jeseni l. 1854. združili so se namreč osmošolci Bril, Mandelc, Tušek, Zarnik, Jenko in naš Erjavec ter začeli pisati literarni list »Vaje«. Shajali so se vsako nedeljo popóldne v Mandelčevem stanovanji v Eggenbergerjevi hiši na sedanjem Prešérnovem tergu št. 2. Vsak je prinesel s seboj, kar je v tednu spisal ter svojim prijateljem na glas čital. Kar je kritika odobrila, tó je prišlo v »Vaje«. Skupen izprehod na Rosnice (Rosenbach) ali v Šiško na Vodníkov rojstveni dom je zaključeval take literarne nedelje. To je bil naš slovenski »Hainbund«!

Spomina vredno je tudi, kaj posebno je bil povod, da so se ti mladeniči združili v literarno delovanje. Jeseni l. 1854. napravili so gimnazijalci o vélikem dinastiškem prazniku javen koncert. A tedanji katehet G. je strogo prepovedal osmošolcem pri tem koncertu peti katero si bodi slovensko pesem. Dijaki se gredó v svoji žaljeni národni zavesti potožit k svojemu prijatelju in tedanjemu slovenskemu pisatelju g. D. Dežmanu. V krasnem govoru jih je ta navduševal, naj národu svojemu vedno ostanejo delavni in značajni sinovi. Beseda je dala besedo, in dijaki poprosijo g. D. Dežmana, naj on začne izdajati leposloven list slovenski. Ta jim oblubi. A ko so se oglasili že mnogi pisatelji slovenski, da mu hoté pomagati, g. D. Dežman pravi, da ne — utegne listu biti urednik. Stvar se je razdrla. Ali dijaki so ostali mož-beseda ter začeli pisati svoje »Vaje«. In kaj so pisali ti osmošolci? Vzemi Janežičevega »Slovenskega Glasnika« prvih deset zvezkov v roke! Kar tu nahajaš Jenkovih, Erjavčevih, Mandelčevih, Zarnikovih, Tuškovih spisov — in lepa versta jih je! — malone vsi so bili že l. 1855. porojeni in v »Vajah« priobčeni. Te »Vaje« so bile tedaj v istini zibel »Slovenskemu Glasniku«. Iz tega pa tudi vidimo, kako resno in pridno so delali ti dvajsetletni mladeniči, zlasti Erjavec, že takrat.

Po zvršeni maturi leta 1855. odloči se Erjavec za učiteljski stan in odide na Dunaj studirat kemije in

prirodopisja. Tukaj je pridnemu dijaku učna uprava naklonila izdatno podporo s tem, da mu je podelila državno ustanovo, znašajočo 300 gld., pod tem pogojem, da se Erjavec pripravi za učitelja na realkah, katere so takrat začeli snovati po Avstriji. Že junija meseca 1859. leta, torej ne še po celó štiriletnih studijah, oglasi se Erjavec za preskušnjo, pri kateri je imel pa nekoliko nesreče, kajti iz glavnega svojega predmeta, iz kemije, bil je potrjen samó za nižje razrede, iz prirodopisja pa za višjo realko.

Poskusno leto je potem Erjavec odslužil na realki v Gumpendorfu ter bil poleg tega od dné 15. junija do dné 30. oktobra 1860. leta prefekt v Terezijanski akademiji.

Ker je pa tedaj vsemogočni ministerski svetovalec Kleeman, poročevalec v naučnem ministerstvu, ob vsaki priliki poudarjal, da nobeden profesorski kandidat slovenskega rodú ne dobi službe na Slovenskem, odloči se Erjavec iti na Hrvaško in že dné 30. oktobra 1860. leta je bil imenovan za pravega učitelja na zagrebski realki.

Tu je prebil Erjavec najst jako srečnih let.

Hrvatje so Erjavca visoko čislali zaradi njegovega korenitega strokovnjaškega znanja, in tudi zategadelj, ker je bil izboren in vesten učitelj, ljubezniv prijatelj in kolega in redek, pošten značaj. Bil je na Hrvaškem kakor domá, govoril je izvrstno hrvaški in kmalu se privadil tudi hrvaškim društvenim običajem. Hrvaško zemljo je kmalu bolje poznal, nego marsikateri Hrvat; prepotoval je vso od konca do kraja. Tako n. pr. je septembra meseca leta 1864. z direktorjem Torbarjem in prof. Matkovičem potoval na Klek, na Plišivico in na Plitvička jézera. Iz Gospiča se je Torbar vrnil v Zagreb, Erjavec in Matkovič pa sta šla v Zrmanjo, Knin, Šibenik in odondot po morji v Trst. Erjavec je na turški meji, zlasti v Kršlji, preiskal ondotne podzemeljske jame. Na turško-dalmatinsko-krajiški meji ustavi oba popotnika sredi gozda znani razbojnik Skundrič, a ne stori jima ničesa, ko mu povesta, da sta učitelja, a ne uradnika.

Prepotoval je največ péš tudi Slavonijo, krenil je celó čez državno gránico v Banjaluko ter obiskal tudi Srem in Beligrad. Bil je tudi na Češkem, kjer je obiskal

Zlato Prago. Leta 1867. je bil z realčnim direktorjem Torbarjem, prof. Rihtaričem in sedanjim senjskim škofom Posilovičem v Parizu. Tja se je vozil čez Dunaj, Solnigrad, Strassburg; v Parizu se je mudil trinajst dnij in se potem vrnil čez Genevo, Lausanne, Bazel, Kostnico, Lindau, Monakovo, čez Tirole, Verono in Trst v domovino. Leta 1873. obiskal je tudi Benetke. Sicer pa je počitnice prebil v prijateljski družbi ali v Ljubljani, v Železnikih, v Škofji Loki, na Bledu ali v Kamniku. Kajti dasi udomačen v Hrvaški, srce je vedno ohranil svoji slovenski deželi. Ko zatorej leta 1871. nastopi dōba Hohenwartovega ministerstva, misli Erjavec, da so Slovencem napočili ugodnejši časi; zato poprosi učiteljske službe na realki v Gorici, kamor je bil res tudi imenovan dné 17. avgusta leta 1871.

Gorica je solnčno in prijazno mesto z lepo, vinorodno okolico. Vender se je tu jelo Erjavcu kmalu močno tožiti po veselem, živahnem Zagrebu. V Gorici ni bilo nobene vesele prijateljske družbe, nobene znane rodbine, nobenega javnega slovenskega življenja. Po krčmah in kavarnah je gospodarila furlanščina, kolegi so bili z redkimi izjemami sami Italijani, nemški Pemci in Tirolci; le redkokdaj se je mala domača družba zbrala v čitalnici. Umevno, da se je Erjavec čutil jako zapuščenega in večkrat je meni, ki sem ž njim vred prišel v Gorico, rekel naravnost, kakó mu je žal, da je odšel iz Hrvaške. A ker ni našel v pofurlanjeni Gorici nobenega dušnega užitka, zatekel se je v naróčaj večno lepe prirode. Ni ga bilo prostega dné, da bi Erjavec ne bil obesil popotne torbe čez rame, pa hajdi na kršni Kras, v Trnovski gozd, v ravno Furlanijo, v solnčna Brda ali proti vinorodni Vipavi. Časih je odšel tudi kar za več dnij v snežene vrhove Julskih Alp, na Krn, Prestreljenik, Matajor ali v Triglavsko pogorje.

Ker sem čestokrat spremljal Erjavca na teh izletih, bila mi je prilika natančneje opazovati in spoznavati vse mnogovrstne vrline tega izbornega moža.

Vsak izprehod, vsaka pot mu je imela znanstven namen. Hotel je upoznati vse Primorje v geološkem, zemljepisnem in prirodoznanskem oziru. Prebrskal je

vsak grmič, zdaj pobral drobnega polža, zdaj ujel brzonozega hrosta, zdaj odkrušil kos kamena, zdaj utrgal neznatno bilko. A vse to nabiranje ni kar nič motilo prijateljskega razgovora. Erjavec je védel vedno kaj novega povedati. Zanimali so ga vsi dogodki javnega življenja, zlasti ako so se tikali slovenskega národa; zanimala ga je vsaka politična in literarna novica in o vsaki stvári je imel svojo utemeljeno sodbo. Mož obširnega strokovnega znanja, bil je nadarjen s prirojenim tankim ukusom in poznal je tudi leposlovne proizvode raznih vélikih literatur; pesnike slovenske pa je znal do malega vse na pamet in znana mu je bila vsaka povest, vsaka, še tako nedolžna razprava domača. O sebi in spisih svojih ni rad govoril; ako pa sem jaz zasukal govorico na literarno delovanje njegovo, pomudil se je rad pri takem razgovoru, toda samó zategadelj, da mi je našteval formalne napáke in tehniške nedostatke svojih povestij in znanstvenih razprav, tako n. pr. je povest »Zamorjeni cvet« imenoval sam svoje najslabše pripovedno delo. Še najbolj so mu ugajali njegovi prirodopisni spisi: »Mravlje« se je rad spominjal in tudi na »Domače in tuje živali« je bil nekako ponosen.

In kakor sebi, tako je bil tudi drugim pisateljem jako oster, toda pravičen kritik; večkrat je grajal, nego hvalil, a graja njegova ni bolela; kajti Erjavec je imel obilo na razpolaganje tiste čudovite stvari, katere tolikrat pogrešamo tudi pri omikanih ljudéh in katero imenujemo takt. Morebiti nikoli v življenji svojem ni razžalil nobenega človeka, dasi je kaj rad ugovarjal trditvam, s katerimi se ni ujemal, ter trdovratno branil svoje mnenje, katero je modro izrekel. Mnogo sem v svojem življenji srečal omikanih ljudíj, ali malo poznam takšnih, da bi bila njih družba prijetnejša nego njegova. In ako sva po daljšem potovanji zvečer posédla okoli ognjišča med vesele Vipavce ali glásne Kraševce ter se krepčala s sladko rebóljo ali kraškim teránom, oživel je Erjavčev humor in v veselem razgovoru nam je potekel večer. Pri vsem tem pa je Erjavec vlekel na uhó vsak glas, vsako frazo in besedo, velikrat me je dregn timer z nogó, rekoč: »Ali ste čuli?« In rêci moram, da večkrat nisem čul ničesa, dasi je bila slovenščina učni moj predmet; Erjavec pa je molcé dnevnik potegnil iz žepa ter zapisal

novo frazo, nov izraz iz narodovih ust. In tako je nabral tisto neprecenljivo jezikovno gradivo, katero je več let priobčeval v Matičinem letopisu »Iz potne torbe« (v Matičinem letopisu l. 1875., 1879., 1880. in 1881.) in s katerim je tako lepo obogatil slovenski slovár in slovensko frazeologijo.

»Na takem potovanji«, kakor piše gospod Simon Gregorčič (n. n. m.), »pripetila se je Erjavcu marsikatera smešna: Gospod Matija Sila popisal je v Goriški »Soči«, kako ga je star kraški ovčar imel za kakega uradnika od davkarije. Erjavec je stopil k pastirju in dejal prijazno: »No, očka, povejte, kako se pravi vašim ovcam!« A pastir je le omecaval in na ponovljeno vprašanje rekel, da ne vé, da ovce niso njegove, naj gre gospod vprašat gospodarja dol v vas. Bal se je možiček, da mu gospod ovce popiše ter da mu bode več šteti za davke.

V njegovih beležkah pa sem naletel na to (pisano je hrvaško): V B. (imena ni moč natanko čitati) sem bil v gostilni z židovi (judi). Dobro so bili rejeni in potni. Jedli so bržole s česnom, brisali si z malimi prtiči, ali ne samo parfimiranih ust, ampak ves obraz in čelo. Potlej sem videl, kako je točaj s stoičnim mirom prtiče spet spravljal, umazane in s potom nakvašene. Zdaj šele se mi je zasvetilo, odkod ta čudni duh v prtičih, ne kisel, ne rezen, ne žaltov, nego od vsega tega nekaj. Tedaj sem sklenil, na poti nikoli ne upotrebovati prtičev. — Bog zna, ali je moje vedenje ali moja oseba taka, vsi so mislili, da sem trgovec ter me potegnili v svoj pogovor. Strašno jih je hudo imelo, ko nikakor niso mogli izpipati iz mene, s čim tržim. Vsi so me od strani gledali, vsak je videl v meni — konkurenta. Vprašali so, ali kupčujem z lesom, ali z ježicami, ali s cunjami ali z zajčjimi kožami i. t. d.? Napósled sem se jim razodel. Niso mogli verjeti, da bi polže i. t. d. pobiral. Gotovo, da jih dobro prodajem; ali je kako društvo za tako kupčijo ali kali? Napósled niso vedeli, ali bi mi verovali ali ne. Tedaj gre jeden njih vèn in prinese vejico neke rastline: ali jo poznam, in čemu je dobra? Smejéč se, povem nekaj. Sedaj pa vsi v mé: »Gospod doktor, moje dete ima grižo, mojo punčiko krč lomi, mene po ušesih trga — katera bilka

za to pomaga?« Eden me povpraša: »Ali botanik, ali tak človek mora znati tudi kaj kemije?«

»Zna, kolikor toliko!«

Na to me hitro povpraša, kaj pomaga proti plesnivemu duhu v vinu, ali pa kadar vino cikne.

Tako tedaj so imeli ti židje Erjavca najprej za trgovca, potem pa za universalnega »dohtarja«.

A huje se mu je godilo blizu Čepovana na Goriskem. Tamošnji g. vikar, Bl. Grča, piše o tem Gregorčiču: »O šolskih počitnicah, menda je bilo l. 1875., grem nekoga dne po kosilu pod milo nebo. Ko korakam mimo znane »Močilarjeve« hiše, vidim skozi odprto okno prijazen slovensk obraz tujega gospoda. To, ali kaj, mi je ustavilo sprehod in me vleklo v hišo. Z neznanim tujim gospodom se pozdraviva. Potem gospod mene samemu sebi predstavi, sebe pa meni, to je, nagovori me po imeni in pové, da on je profesor Erjavec. Sédel sem za mizo, vesel, da sem v družbi po vsi Sloveniji znanega učenjaka. „Danes sem bil »ravbar«, začne gosp. profesor; „no, kaj tacega se mi pa še ni pripetilo.«

»Kako to?« vprašam začuden.

In g. profesor mi pripoveduje, da je zjutraj na Laznah, v bližnji vasi konec trnovskega gozda, nabiral rastlin in živalic. Laznarji, pri svojem delu na polji, opazovali so ga skrbno po stráni. Ko pridejo bliže, hitro skočijo štirje možje k njemu, rekoč: »Kaj delaš tu?«

»Menim, da nič hudega in nič prepovedanega«, odgovori jim.

A oni ga primejo rekoč: »Kaj praviš! Ti si ravbar (ropar), iz Gradiške si ušel, mi že vemo!«

»Dosedaj sem bil profesor v Gorici in za ravbarja me ni še nihče imel!«

»Ti — profesor?« odvrnejo mu neumno. In pogovor se je še nekoliko nadaljeval precéj osorno. Končno postane g. profesor že nejevoljen in vpraša:

»Kaj pa mi hočete?«

»Z nami pojdeš!«

»Kam pa?«

»V Čepovan!«

»Dobro! V Čepovan sem že itak namenjen — spremite me doli. Doli me poznajo, boste se vsaj pre-

pričali, kdo sem. Še vsakemu po eno desetico vam plačam, ker me boste varovali, da me še kdo drug ne napade tako surovo, kakor zdaj vi!»

To je pomagalo. »Če greš v Čepovan, pa pojdi! Če nisi pošten, te bodo prijeli že Čepovanci«, rekó omečeni Laznarji ter izpusté g. profesorja iz svojih pestij.

Povod temu napadu je dalo naznanilo županstva, da je iz Gradiške pred nekaterimi dnevi ubežalo šest jetnikov, na katere je glavarstvo naročilo paziti.

Sploh se pa mora reči, da je bil povsod prijazno vzprejet od duhovnikov, učiteljev in drugih zavednih narodnjakov. Vsi so se radi okoli njega zbirali in veselili bili njegove družbe. Tako si je tudi na potovanji pridobil mnogo prijateljev in spoštovateljev. —

Posebno točno in natančno je izpolnjeval Erjavec svoje učiteljske dolžnosti. Bil je strog, vesten, pravičen, a ljubezniv učitelj: ljubili so ga učenci, spoštovali tovariši njegovi in beseda njegova je navadno odločevala v spornih šolskih stvaréh. Ko je leta 1874. obolel tedanji ravnatelj goriški véliki realki Fr. Gatti, postavil mu je c. kr. deželni šolski svét Erjavca za namestnika. Leta 1874. in 1875. učil je tudi po 6 ur na teden na tedanjem goriškem moškem in l. 1878. in 1879. na ondotnem ženskem učiteljišči, l. 1876. ga je učno ministerstvo premeknilo zaradi njegovih zaslug v VIII. plačilni rázred in od l. 1886. je bil ud izpraševalne komisije za občne ljudske in meščanske šole v Gorici.

Na glásu učenjak je bil dné 13. novembra l. 1875. imenovan za rednega vseučiliškega profesorja v Zagrebu in Erjavec je bil sprva volján prevzeti podeljeno mu prirodopisno stolicó ter je tudi v Zagrebu že kot vseučiliški profesor prisegel; toda iz Zagreba vrnivši se, odpovedal se je iz raznih vzrokov podeljeni mu profesuri, kar so mu Hrvatje po pravici zamerili.

Delal je, kakor sam pravi v neki listíni l. 1886., na šolskem polji skozi sedemnajst let »z veseljem in z ljubeznijo in si je vedno prizadeval, strogo izpolnjevati svoje dolžnosti. Neboječ se (pravi sam), da bi me mogel kdo obdolžiti prevelike samohvale, lahko rečem, da sem učitelj s svojo metodo, svojim vedenjem v šoli in zunaj šole pridobil si naklonjenost učencev, spoštovanje

tovarišev in priznanje načelnikov« (S. Gregorčič na navedenem mestu). —

Drugo leto svojega bivanja v Gorici dné 23. oktobra 1872. leta se oženi Erjavec z lepo, ljubeznivo gospodičino Marijo Frfilavo. A veseli dnevi njegovega zakona so bili kratki. Mlada žena zbolí nevarno in ni še dobro okrevela, zgodí se Erjavcu druga nesreča. Dné 23. avgusta leta 1873. po noči je v Gorici razgrajala silna nevihta; strela udari v Erjavčevo stanovanje in ubila bi bila brez dvojbe obá, Erjavca in gospó njegovo, da ni bil na veliko srečo k posteljima napeljan zvônc, po čigar jekleni vrvi je odskočila smrtonosna električna iskra. Strah, katerega je Erjavčeva gospá prebila tisto noč, imel je zánjo hude nasledke; poprej vesela in živahna, trpela je odslej na razdraženih živcih. Iz tega zakona je dobil Erjavec troje otrok: Ljudmilo, Milutina in Mileno.

Z vso očetovsko ljubeznijo se je oklenil svojih otrók, zlasti živahnega dečka Milutina, ki je razveseljeval vso hišo. A tudi v to srečo je nemila usoda posegla z neusmiljeno rokó. Duševno in telesno lepó razviti in bogato nadarjeni Milutin umrje po kratki bolezni dné 9. marcija leta 1884. v sedmem letu dóbe svoje. Tega udarca globoko čuteči Erjavec ni mogel preboleti, zlasti, ker je bil nesrečni mož prisiljen ločiti se tudi od svojih dveh hčerâ ter ji iz hiše domače poslati v Škofjo Loko tujim ljudem v vzgojo. —

V svetovni zgodovini, kakor v vsakdanjem človeškem življenji velikokrat opazujemo rodbine, katere od rodú do rodú preganja usodna tragika, dokler z neusmiljeno močjo ne uniči zadnjega bitja.

In takim nesrečnim rodbinam bi jaz prišteval Erjavčevo.

Očeta so mu ubili ljubljanski potepuhi; mati se mu je ubila sáma; v mladosti še je izgubil svoja dva brata; smrt mu je vzela iskreno ljubljeno sestro. Zapuščena sirota je ostal sam na svetu!

In ko si hoče ustanoviti domače ognjišče, spet poseže vmes tista tragična usoda, razdere mu srečo, ugrabi mu dragega sina, odvêde ljubljene hčerki; a te nesreče ni še dovolj — tudi on sam mora priti na

vrsto! Zdrav in krepak mož nenadoma in neprevidoma po jednourni bolezni izdihne ob polupolnoči dné 12. januarija leta 1887. plemenito svojo dušo!

Gospod Gregorčič njegove poslednje trenutke opisuje tako: »Bolehati je bil začel naš slavni pisatelj že prej. Že več časa je hiral. Med zadnjim njegovim bivanjem v Ipavi ga je preiskal dr. Kenda in našel pluča nakažena. Odpovedal mu je pa tudi želodec svojo službo. Pri vsem tem smo prijatelji gledé na njegovo krepko postavo upali, da bode vse spet dobro. A Bog je sklenil drugače. Bilo je dné 12. januarja l. 1887. Erjavec je ves dan delal, zvečer v družini bil nenavadno vesel in po večerji pisal za Pleteršnikov slovenski slovar še do 10¹/₂ ure, potem je šel počivat. A kmalu ga začne daviti kašelj. Dvigne se v postelji in ko nič ne pomaga, vstane. Soproga mu izkuša pomagati z domačimi zdravili — brez uspeha. Pokličejo g. prof. dr. Antona Gregorčiča, ki je opravil v duhovskem oziru, kar je bilo v takih razmerah mogoče. Erjavec se potem zgrudi in po kratkem smrtnem boji zaspi k večnemu počitku. Novica o smrti tega veljaka je pretresla vse Slovence. Vsi so bili pobiti, mnogi niso hoteli niti verovati te nepričakovane izgube. Od vseh stranij domovine so prihajali pomilovalni listi in telegrami, od vseh stranij Slovenije so prišli mrliča kropit in spremljat ga na poslednji žalostni poti. Sprevod je bil velikansk in veličasten, pogreb je pokazal, kako čislan in priljubljen je bil pokojnik povsod. Nad 40 krasnih vencev od častilcev njegovih je krasilo mrtvaško rakev. In vsi stanovi in skoro vsi kraji na Goriškem in deloma tudi na Kranjskem so bili pri pogrebu zastopani. In resnična žalost, kar se vidi v mestu redko, brala se je spremljevalcem na obrazu. Še bolj pa se je pokazalo, kako je bil Erjavec priljubljen povsod, ko so jeli nabirati za Erjavčevo ustanovo, deloma namenjeno v podporo njegovih sirot. V štirih mesecih se je nabralo nad 2400 goldinarjev in sama družba svetega Mohorja je podarila gledé na velike zasluge, ki jih je imel pokojnik za to družbo, celih 500 goldinarjev.

Slava častilec in darilec in slava móžu! Vsi ga častimo s tem, da ga posnemamo v lastnostih in delih.

Pomnik mi vsi postavimo mu tak,
Da slednji skuša bití mu enak!“

Vsak človek ima dvojen obraz, znotranji in zunanji, duševni in telesni. Že zunanost človekova je zanimiva, in lahko jo je popisati; mnogo zanimivejša je pa znotranjost, zlasti pri omikanem, duhovitem človeku — pa tudi težavno je podati natančno nje sliko. Oglejmo si na kratko oboje pri našem Erjavci.

Bil je naš Fran nad srednjo moško velikost, krepke postave, lepo vzrastlih udov, močnih prsij, širokih pleč. Glava mu je bila obilna a ne čezpravilno, obraz lep, miren, obrobjen s črno brado in črnkastimi lasmi, ki so mu bili v poznejših letih s sivimi pretkani; oči je imel svetlorjave, mirne, krotke, a duhovite. Bil je lep mož, ki se je že po zunanji prikazni na prvi pogled prikupil človeku.

Znotranjost človeka pa sodimo po njega govorih, po vedenji in po delih. Izkušal bom vsaj nekoliko pogoditi sliko Erjavčevega duhá in srca.

Najprej naj omenim Erjavčevo učenost. Učenjaka izkazal se je v šoli in zunaj. Učenjaka ga kažejo zlasti njegovi spisi. A bil je pa posebno velik specialist v malakologiji.

Drugič nam je poudarjati Erjavčevo národno mišljenje, odločno, stalno in čisto kot zlató. Za národ je gorel in delal od mladih nog do poslednjega trenutka. Bil je pa rodoljub ne le v besedah, ampak v delih. Komu je posvetil vse svoje spise, če ne Slovincem? Za koga je delal, če ne za nas? Res, da je kot učenjak služil vedi sploh, a sad svoje učenosti, svojih preiskav je poklonil večinoma nam. In pokojnik ni bil narodnjak le na shodih, v društvih, le v javnosti, bil je narodnjak tudi v svoji domači družini. Pogostoma se godí, žal, med nami, da možje, kateri slujejo med nami kot voditelji, pisatelji i. t. d., v domači hiši potisnejo naš mili jezik v kot, da se v njih družini košati in šopiri nemščina in laščina v delavnik in praznik. Sramota za nas! A pri Erjavci ne tako! Naš slovenski jezik in sicer jedino naš slovenski jezik govoril se je vedno v njegovi hiši. Slovenski sta govorila soproga med seboj, slovenski z otroki, slovenski s posli. Dà, kar jaz pomnim, nisem videl v tej družini poslov, če ne slovenskih. Vsak uspeh, vsak napredek našega národa, vsaka lepa nova

prikazen na književnem polji, vsaka politična zmaga mu je napolnila srce z veseljem. Pa tudi bolela ga je slednja izguba in nesreča národna.

Značaj Erjavčev je bil jeklen, neomajen, a zraven čist kakor zlató. Ni ga upognila nobena sila, a dal se ni tudi zapeljati z nadami in obeti. Stal je trdno na poti, ki jo je spoznal za pravo, ni krenil ne na desno, ne na levo. Bil je cel mož! Tudi ko so prišle na njega nesreče, bridkosti, katere je silovito čutil v duši svoji, ostal je mož in jih je prenašal brez tožbe.

Bil je pa tudi poštenjak v vsacem oziru. Nikomur ni želel, ne storil najmanjše krivice. Pošten v národnem oziru, pošten in pravičen proti drugim národnostim. A bil je tudi vesten in pošten v navadnem pomenu besede. Nekdaj ga je nagovarjal hišni gospodar, naj bi zarad zmanjšanja prihodninskega davka izrekel, da ne plačuje toliko od stanovanja, kakor je v resnici odrajtaval; a ta zahteva ga je silno razkačila, češ, kaj on da bi lagal, on naj bi sleparil in sicer kot cesarski uradnik cesarja!

Pokojnik je bil tih, miren človek, dobrega srca. Sam v nekem pismu te svoje lastnosti poudarja. A bil je tudi silno skromen. Nikdar ni govoril o sebi, o svojih delih. Nikdar se ni silil in porival naprej, nikdar ni prosil iz svojega nagiba za višje službe. Že dijaku na Dunaji mu nekdo to skromnost očita, češ: »Kaj mislite, da Vas bodo iskali? Sami si morate službe prositi!« Tudi ko so ga vabili na zagrebsko vseučilišče, pokazal je to skromnost. Pisal je tedaj svojemu prijatelju dr. Vidriču nekako tako: »Kakor prijatelju kažem Ti odkritosrčno, pa po Tvojem drugem listu nisem niti mislil na stolicu vseučiliščno. Moreš si misliti zakaj! Mučno mi je zavzeti mesto, za katero vsaj formalno nimam vseh sposobnostij. Nedvojbeno bi moral večkrat slišati očitjanja in moral bi molčati. Pa ko bi mi tudi nikdo nič ne očital, očitati bi si moral sam. Tu, kjer sem zdaj, vem, da sem povse na svojem mestu, a Bog zna, bi li bil onde? Kar v svojem drugem listu od mene zahtevaš, da naj sebe nekoliko nakitim (olepšam) ter svoje zasluge nekoliko povzdignem, oprosti, tega nečem in ne morem storiti. Pa saj tudi tiste moje zasluge niso tako velike, kakor si jih Ti v prijateljski

navdušenosti misliš. . . » Ali taka skromnost pri toliki učenosti ni posebna lepota, pa tudi, žal, redka stvar?

Kot soprog bil je vedno zvest, kot oče ljubezniv in skrben. Že od prve dobe skrbel je za lepo odgojo otrok, sam jih učil in ko so začeli hoditi v šolo, je učitelje vsestransko podpiral. Doma je naloge pregledoval, otroke izpraševal, sploh vse storil, da bi mu deca lepo napredovala. In ko so šle deklice v samostansko šolo v Loki, kako ljubezniva in skrbna pisma jima je pisal! Naročal jima je v listih tudi najmanjše stvari, ki bi mogle vplivati na telesni in duševni razvoj.

Še jedno naj opomnim! Pri vsej učenosti ostal je dober kristjan. To je pokazal sam sosebno pri odgoji otrok. Otroci so morali zjutraj in zvečer, pred obedom in po njem na glas moliti. In ko jih je dal iz domače hiše, izročil jih je v skrb častitim materam Uršulinkam. (Gregorčič n. n. m.)

II.

Oglejmo si še književno delovanje pokojnega Erjavca.

Njegovo pisateljevanje je ravno tako mnogovrstno, kakor razsežno. Erjavec je napisal dolgo vrsto učenih prirodopisnih razprav; sestavil nam je celo kôpo šolskih knjig; nabral obilo jezikoslovnega jeklenega zrnja; njegove povesti in novele se prištevajo najboljšim, kar jih imamo Slovenci; v humoreskah in potopisih ga doslej še nihče ni dosegel in s svojimi »Domačimi in tujimi živalimi v podobah«, s katerimi je genijalno in samostvorno populariziral prirodopis, podal je Slovencem pravo zlato knjigo. Sploh ga ni popularnejšega pisatelja v Slovencih, nego je bil pokojni Erjavec. Njegova pisava je ugajala duhovnikom, kakor posvetnjakom; učenjak, kakor učenec, kmet in gospod prebirata njegove spise z isto naslado; duhovita gospodičina v gosposkem salonu, kakor preprosto kmetsko deklè v zadnji pogorski koči nahaja v njegovih spisih iste dobrodejne zabave. Erjavec je bil jeden tistih redkih pisateljev, ki je znal pisati za ves národ, a ne samó

za posamezne dele njegove. Zategadelj je pa tudi smrt, ki nam je z neodvratno tragiko pobrala tega izbornega moža, živo občutil ves narod kakor splošno podeželno nesrečo.

Erjavec je bil med svojimi kolegi in tovariši na glásu učenjak, ki je s paznim očesom zasledoval vsak napredek prirodopisne vede ter svoje razsežno in korenito znanje pokazal z mnogimi razpravami, spadajočimi v njegovo stroko.

Pod naslovom »O postanku i razvitku traka-kavica« je l. 1862. v programu zagrebske realke korenito opisal trakuljo.

Dve leti pozneje je v »Književniku« priobčil lepo razpravo »O vlasicah ili trihinah«. V 31. knjigi »Rada« jugoslavenske akademije je napisal epohalno razpravo »Slavonija v malakologičnom pogledu«, ki je bila sad večletnih njegovih studij in večletnega nabiranja in opazovanja. Zlasti zaradi tega spisa njegovega ga je jugoslavenska akademija dné 23. novembra 1875. leta izvolila za svojega dopisujočega uda.

Njegovo ime je zaslovélo tudi med nemškimi in francoskimi učenjaki. Družba »Société malacologique de la Belgique« v Bruselji ga je pozvala na sodelovanje ter ga imenovala za dopisujočega svojega uda, in prof. Brusina, kateremu je Erjavec odstopil malakološke zbirke svoje, posvetil je svojo razpravo »Contribution à la malacologie de la Croatie (v Zagrebu, 1870.)«: »Au Professeur Francois Erjavec à Agram et au maitre en pharmacie P. Jean B. Kusmič à Raguse, membres correspondants de la société Malacologique de Belgique Bruxelles etc. Très mérités de la science malacologique ce petit monument d'hommage et de gratitude par l'auteur« (»Ljubljanski Zvon«, VII. na 574. strani).

A najimenitnejša znanstvena razprava, katero je priobčil Erjavec, slóve: »Die malakologischen Verhältnisse der gefürsteten Grafschaft Görz im österreichischen Küstenlande.« Natisnjena je v programu goriške realke 1877. leta ter obseza 82 strani veľike osmerke. — Pri vseh malakologih ali polžarjih je ta učena razprava vzbudila soglasno hvalo.

Doktor Kornhuber, profesor na politehniku dunajski, piše n. pr. o nji (»Zeitschrift f. d. Realschulwesen, Wien 1877, pag. 189): »Der Verfasser liefert in dieser Arbeit eine Aufzählung der in Görz und Gradisca lebenden Binnenmollusken in systematischer Anordnung mit Angabe der gebräuchlichsten Synonymen der einzelnen Species und der bisher bekannten Fundorte der letztern, zu deren Feststellung derselbe auf Excursionen durch das interessante Ländchen nach allen Richtungen während seiner sechsjährigen Wirksamkeit als Lehrer der Naturgeschichte an der oben bezeichneten Lehranstalt, wesentlich beitrug

Die angezeigte Abhandlung kann als eine recht erwünschte Vervollständigung gelten von Kreglingers systematischem Verzeichnis der in Deutschland lebenden Binnenmollusken (Wiesbaden 1870) Der Aufzählung von 421 Arten schickt Herr Prof. Erjavec eine interessante Charakteristik der Regionen des Landes mit Rücksicht auf vertikale Erhebung, Klima und Boden voraus, indem er I. Hoch-, II. Mittelgebirge, III. Isonzoebene, Brda und Wippachthal, IV. den Karst und V. die Meeresküste unterscheidet, und gibt für jede Region die sie bezeichnenden Mollusken-Arten an. Endlich folgen drei Übersichtstabellen, deren erste die Verbreitung der Arten nach den fünf Regionen, die zweite die Vertheilung der Familien und Gattungen, und die dritte das numerische Verhältniß der in den verschiedenen Gebieten vorkommenden Mollusken darstellt. Ein vollständiges Register der Artnamen und Synonymen erhöht die Brauchbarkeit der Abhandlung, welche wir als ein neues Zeichen verdienstvoller naturwissenschaftlicher Thätigkeit der Görzer Oberrealschule begrüßen und wertschätzen.«

Prvi nemški konhiliolog Kobelt omenja v svoji kritiki, da je Erjavec v tej razpravi opisal 111 polžev, ki poprej niso bili znani na Goriškem ter dostavlja: »Wir begrüßen darum mit Freude eine neue gründliche Bearbeitung, wie sie das Gebiet von Görz nun durch Prof. Erjavec erfahren hat. Nicht nur erhebt sich die Zahl der bekannten Arten von 90 auf 201, sondern wir erhalten auch zahlreiche, sehr interessante Angaben über

die Verbreitung der einzelnen Arten, über Lebensweise und Vorkommen. — Der Verfasser hat zweifellos mit seiner Fauna von Görz der europäischen Mollusken-Geographie einen nicht unwichtigen Beitrag geliefert.»

Znani polžar Oskar Böttger v Frankfurtu na Odri imenuje Erjavčevo razpravo »eine meisterhafte Arbeit« (Palaeontographia. Suppl. III. pag. 31, Cassel 1877). Ist učenjak je nekega novega polža krstil »Clausilia Erjaveci« z dodatkom: »Ich nenne sie nach dem um die Malakozoologie der Länder der Adria so hochverdienten Herrn Prof. Erjavec in Görz« (Cf. Rossmässler, Ikonographie VI, pag. 101).

Toda več nego s temi učenimi studijami in razpravami je koristil Erjavec národu slovenskemu z drugimi spisi svojimi prirodoznanske vsebine. Poudarjati nam je tukaj, da je Erjavec prvi profesor, ki nam je razven botanike oskrbel vse v njegovo stroko spadajoče šolske knjige. Spisal nam je namreč te šolske ali za šolo porabne knjige:

1. Prirodopis živalstva s podobami. Po Pokorniji. Prvi natisek v Celovci leta 1864., 8, 166 str.; drugi natisek v Pragi leta 1872., 8, 300 str.; tretji natisek tudi tam leta 1881., 8, 280 str.

2. Rudninoslovje ali mineralogija za nižje gimnazije in realke po Fellöckerji. V Ljubljani, leta 1867., 8, 88 str.

3. Somatplogija ali nauk o človeškem telesu učiteljiščem in višjim učilnicam spisal dr. Janez N. Woldrich. Po četrtem natisku s 140 slikami. Založila »Slovenska Matica« v Ljubljani, leta 1881., 8, 108 str.

4. Prirodopis rudninstva ali mineralogija. V porabo nižjim razredom gimnazije in realke. S 37 podobami. V Ljubljani, Kleinmayr & Bamberg, leta 1883., 8, 76 strani brez tolmača.

5. Kemija po Schödlerjevi »Knjigi prirode«, izdala »Slovenska Matica« v Ljubljani, leta 1870., 8, 200 str.

6. Živalstvo po Schödlerjevi »Knjigi prirode«, izdala »Slovenska Matica« v Ljubljani, leta 1875., 8, 278 str.

Res, da so nekatere teh knjig poslovenjene, toda kakó so poslovenjene! Ta lepi jezik, ta krepki in jedrnat zlog, ta bistra in prozorna pisava — to so svojstva, s katerimi se nobena druga šolska knjiga slovenska ne more ponašati v toliki meri, kakor se odlikujejo ž njimi Erjavčeve knjige. Njemu preláganje ni bilo hlapčevsko, mehanično delo. Bil je tudi v prevodih svojih silno vesten in natančen. Znano mi je, kakó je prirejal za natisek svoj »Prirodopis živalstva« v drugem izdanji leta 1872. Po tri dni, po ves teden je časih razglábljal in premišljeval kako posebno karakteristično besedo ter ugibal, kakó bi ji dal pravo slovensko lice. Pregledala sva Cigaletov, Vukov in Miklošičev slovár, a napósled je morala vender priti na vrsto — ultima ratio: pisal je pónjo Levstiku v Ljubljano ali Šuleku v Zagreb. Zategadelj pa tudi nobeden učni predmet v slovenščini nima tako izbornih učil, nobeden predmet tako dovršene terminologije, kakor zoologija, mineralogija in somatologija. In kar je največ vredno, to terminologijo je Erjavec iz večine zajél naravnost iz národovih ust!

A ne samó za učenjake in za šolo, tudi za preprosti národ je Erjavec zastavil vešče svoje peró, učil ga je ljubiti prirodo, v nje bitjih čestiti vseмогоčnega Stvarnika, na drugi strani pa v svoj prid obračati mnogovrstne prilike, katere priroda podaje človeku. Njegove »Domače in tuje živali v podobah«, (Družba sv. Mohorja od leta 1868.—73.) kakor tudi »Naše škodljive živali v podobi in besedi« (Družba sv. Mohorja od leta 1880.—82.) so pisane tako izbornó, da poleg prijetne zabave človeku blažé srce, bistríjo um in mu povzdigujejo dušo do Bogá. Takó pa je bilo mogoče pisati tudi samó móžu, ki je bil ves čas svojega življenja s preprostim národom v živi dotiki, ki je korenito poznal njegove nazore o živi prirodi, poznal njegove pesmi in pravljice o živih bitjih, in ki je bogate zaklade svojega znanja zavíjal v besedo, kakeršno je čul iz národovih ust samih.

In kaj naj rečem o njegovi »Mravlji« in o njegovem »Raku?« To sta spisa, ki bi Francozu Michelu ali Nemcu Brehmu delala veliko čast; v slovenski literaturi nimata sebi podobnega sódruga. Človek ne

vé, čému bi se bolj čudil, ali ljubeznivemu humorju, ali divnemu jeziku, ali pisateljevi nedosežni spretnosti, s katero na najjednostavnejši in najpreprostejši način bralcu tolmači največje prirodnopisne uganke in probleme. »Mravlja« se bere kakor epos in pisana je z vsem znanjem prave pesniške tehnike. Pisal jo je pa Erjavec, ko je imel dveindvajset let; ali béri jo danes — dveintrideset let po tem, ko je prišla prvič na svetlo — mikala te bode, kakor bi bila včeraj potekla izpod Erjavčevega peresa. In to je umevno! »Mravlja« je klasičen umetniški proizvod in vrednost in slava nje je neminljiva. Samó jeden spis se v naši literaturi more meriti ž njo, in to je »Rak«, katerega je opisal Erjavec l. 1881. v »Ljubljanskem Zvonu«. — »Mravlji« in »Raku« je dal Erjavec tako obliko, da bralec prvi hip ne vé, kaj je bila pisatelju prvotna in glavna namera: je li hotel ta dva objekta na poseben način znanstveno opisati, ali je hotel ž njima bralca samó zabavati: težko je najti mejó, kje v teh dveh spisih jenjava prirodo-pis in kje se začinja leposlovje. In gotovo je upravičena želja, da bi spisi, kakeršni so »Mravlja«, »Rak«, »Rastlinske svatbe« in »Žaba« Erjavčeva, postali tipični v našem slovstvu in da bi tudi drugi učenjaki, kadar obravnavajo znanstvene tvarine, dajali spisom svojim tako obliko, kakeršno jim je znal dati Erjavec; potem bi pojenjale tožbe, da so slovenski pisatelji vselej dolgočasni, kadar tolmačijo večjemu občinstvu kakšen znanstven predmet.

Z navedinimi spisi pa še nikakor ni izčrpljeno poročilo o Erjavčevem književnem delovanji, kajti Erjavec zavzema tudi v leposlovji slovenskem častno mesto in kjer se imenujejo prvi novelisti naši, tam se mora poleg Levstika in Stritarja, Jurčiča in Mencingerja, poleg Kersnika in Tavčarja omenjati tudi dično njegovo ime!

Z vsemi odličnostimi izborne svoje pisave je združeval Erjavec neki posebno ljubezniv humor in izreden dar prijetnega pripovedovanja. Ne rečem preveč, ako trdim, da ga doslej v tem oziru razven Levstika ni prekosil nobeden slovenski pisatelj, niti Jurčič ne. Tudi Jurčič ima obilo humorja, toda njegov humor je nekako rezek, suh in premišljen, Erjavčev pa nežen in priroden;

Jurčič pripoveduje točno, natančno in počasi, Erjavec naglo in prijazno. Res, da v fotografski karakteristiki delujočih oseb in v psihološkem razvoji njih dejanja Jurčič daleč nadkriljuje Erjavca, a nasproti ima Erjavec spet prednost, katere zastoj iščemo pri Jurčiči. Jurčič za prirodo nima nobenega očesa, njemu je človek glavni in jedini predmet opisovanja in opazovanja; nikjer ne nahajaš v Jurčičevih spisih kekega prizora iz večnolepe prirode; on ne vidi niti ptic, niti cvetic, ker je preveč realist, da bi se oziral na take stvari. Erjavčevim leposlovnim spisom pa ravno prekrasne slike in epizode, izvirajoče in zajete iz natančnega opazovanja prirode, dajo neko posebno milino in lepoto.

Prvo povest je priobčil Erjavec v »Novicah« leta 1857. Imenuje se »Véliki petek«. V Janežičevem »Glasniku« je objavil povesti »Na strijčevem domu«, »Zamorjeni cvet«, »Huzarji na Polici« in »Izgubljen mož«. — Janežičevo »Cvetje« je prineslo iz njegovega peresa »Kitico Andersenovih pravljič.« — »Družba svetega Mohorja« je dala na svetlo njegove povesti »Hudo brezdno« in »Ni vse zlató, kar se sveti«. Obe povesti spadata med najlepše, mladini in preprostemu národu namenjene povesti slovenske. Vsaka njiju je vredna vrstnica Ciglarjevega »Svetina« ali Jurčičevega »Jurija Kozjaka«, in zlasti zadnja povest se odlikuje s prekrasnim jezikom, prirodnim dejanjem in izborno vsebino. — Povest »Na strijčevem domu« je spomina vredna zategadelj, ker se vidi iz nje, kakó je bilo pisatelju do tega, da bi Slovencem podal novelo, zajeto iz domačega življenja, in pisano samostvorno, ne ukrojeno po tujem vzgledu. »Ta povest«, piše g. dr. L. Požar (v »Ljubljanskem Zvonu«, IX, na 624. str.)« se zdi meni najnežnejša izmed vseh; nedosežna nje milina, nedolžna tista naivnost, s kojo nam pisatelj opisuje n. pr. ljubezen svojo do bratranke, ali domače božične običaje, prijetno vabi tudi najresnobejšega bralca spomin nazaj v blažena leta mladosti. Delujoče glavne osebe ne kažejo se nam sicer same v nikakih dijalogih, vendar pa jih je pisatelj z njemu svojskim pripovedovanjem označil še dovolj jasno in tragično dejanje mikavno pa prirodno zapletel

in razrešil.« — Novelo »Zamorjeni cvet« prevéva neka posebno blaga melanholija. In kako bi je ne; saj nam je pisatelj v nji, sevéda v pesniški obliki, podal žalostno zgodovino prve svoje nesrečne ljubezni. Valentin, ki po neizmernih gozdih daljne Minnesotte in ob prostih bregovih veličastnega Missisipija išče mirú in pokoja srcu svojemu, to je mutatis mutandis Erjavec sam, in nesrečno omožena in zapuščena Regina v lepem slovenskem grádu, kateri hoče póciti v brezkončni bridkosti srce, to je bivša nevesta njegova, katero je izgubil, kakor mi je sam rekel, po svoji krivdi. In kako je pisana ta povest! Kakó lepó se prilega elegični ton nesrečnemu koncu dejanja! In s prvo vrstico vzbudi pisatelj zanimanje bralčevo, katero rase od odstavka do odstavka; bojiš se konca in vender ga komaj pričakuješ!

Le škoda, da ta povest zaostaja v kompoziciji, v tehniki, v značajih delujočih oseb, v motivaciji dejanja za drugimi povestimi Erjavčevimi. (Dr. L. Požar v »Ljubljanskem Zvonu« IX, na 626. strani.)

Kaj pa naj rečem o njegovi noveli »Huzarji na Polici?« Samó jedno napako ima, to namreč, da je prekratka! Kakor v »Raka« in »Mravljo«, tako je zbral Erjavec vse raznovrstne prednosti svoje pisave in jih položil v to povest. Živahno dejanje, dovršena karakteristika, prava resničnost poleg pesniškega zanosa, duhovit dialog, humor, dovtip in šala — vse to podaje duši tvoji tisti slastni užitek, ki je svojstvo pravih klasičnih proizvodov. Ni ti še zamrl smeh na ustnih, že ti igra solza v očesi in težko ti je zbrati čute svoje ter povedati, katera oseba v povesti ti bolje ugaja, ali modri oče župan, ki brati ne zna, ali potepuh Matizelj, ki je zdaj, ko prihajajo huzarji v zapuščeno vas na vkvartiranje, najimenitnejša oseba v vasi zató, ker zna nekaj nemški lomiti; ali lepi vahtmajster, ali možaželjna vdova krčmarica, ali ljubezniva Anka, ali premeteni huzar cigan Miško — dokler se vse tvoje zanimanje ne koncentruje okoli junaškega, značajnega in moškega ritmajstra Moškošinja in okoli živahne grajske Berte! —

Povedal sem že, da je bil Erjavec velik prijatelj peš-koraka in ako je le utegnil, porabil je vsak prost dan za daljši izlet. Odtod izvirajo mnogi njegovi po-

topisi, katere je objavil v raznih časih in raznih časopisih. Nekateri izmed njih, n. pr. »Pot iz Ljubljane v Šiško« ali »Kako se je Slinjarju iz Gólavca po svetu godilo?« imajo namen s satiro in ironijo šibati napake slovenskih turističnih pisateljev; drugi pa n. pr. »Gostba v Mazinu«, »Spomini s pota« in »Med Savo in Dravo« smejo se prištevati pravim biserom našega slovstva. Število slovenskih potopisov je — legijon! A kje je brati potopis, ki bi se le iz daleka mogel primerjati Erjavčevemu potopisu »Na kraški zemlji«? Vzemi v roke ta potopis in bëri ga, ne vzdržiš se solze! Kako ti je tu opisano kraško ognjišče, »beseda« v kraški vasi, pri kateri zložno sodelujejo sivi župnik, mladi kapelan, šibki učitelj, kmetski fantje, zorna dekleta, in se napósled vsi vaščanje od prijazne deklamovalke do sivega očeta župana navdušijo za sveto stvar domovinsko, da stojé in odkriti na župnikovo znamenje zapojó: »Hej, Slovenci!« Pravijo, da je kitajski car ukazal Državinovo odo »Bog« z zlatom in svilo vezti ter jo obesiti na steno palače svoje. Tako bi moral tudi nedosežni ta potopis viseti po hišah naših, kakor pravi vzor lepe pisave, prijaznega humerja in poštenega mišljenja v vzgled in posnemanje mladim pisateljem našim.

Drobnejših spisov Erjavčevih ne bodem našteval, dasitudi oní niso brez pomena. Tudi ne bodem pripovedoval, koliko je prejšnja leta pisal v »Slovenski Narod« in kako zdušno je zlasti zadnja leta pomagal pri »Soči«; kakó je prirejal g. prof. Pleteršniku za slovenski slovár prirodopisno terminologijo, kako je šel na roko prof. Čebularju pri njegovi »Fiziki«, kako je pomagal gosp. Funtku pri njegovem »Zlatorogu«, g. prof. Glovackemu pri njegovi flori, g. Kramarju pri njegovem »Kmetijskem berilu« i mnogim mnogim drugim. Omeniti hočem samó, da je zadnje čase pripravljajal za tisek »Malakologične razmere mejne grofije Istverske« in »Zoologične črtice s kvarnerskih otokov« in da je studiral zlasti ribe ter zadnjih pet let v ta namen prepotoval vse Primorje in vso Kranjsko; toda ni mu bilo dano završiti vélikih teh svojih del.

Poročilo moje o književnem delovanji Erjavčevem bilo bi pa jako nedostatno, ko bi izrecno ne poudaril,

kako čisto je bilo njegovo peró! Nikoli ni zapisal nobene besede, ob katero bi se mogel kdo spotikati v moralnem ali étičnem oziru. Njegovi čisti spisi so lep odsev plemenite njegove duše. Lepo je opazovati mladino v šoli, kadar pride v berilu na vrsto Erjavčev spis. Obrazi se učencem razvedré, okó jim žarí in po petnajst rok se vzdigne na jeden pot: vsak hoče brati!

Preverjen sem, da on, ki je dela Stvarnikova slavil v taki nedosežno lepi besedi, kakor doslej še nihče v Slovencih, on je prejel od vsemogočnega Stvarnika zasluženo plačilo. A dolžnost naša je, da ne zábimo njegovih sirót. Njemu, ki je otrokom našim v spisih svojih ostavil toliko duševnega užitka, smo dolžni, da skrbimo za hčeri njegovi. In dozdanja požrtvovalnost mi daje veselo poročstvo, da slovenski národ izpolni tudi to svojo dolžnost!

V Ljubljani, dné 20. listopada leta 1889.

Fr. Levec.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000380376

